

פרק ו'

המחירים

1. קווי ההתפתחות העיקריים

בשנת 1973 חלה החשה תלולה בקצב עליית המחירים: מתחילת השנה עד סופה עלה מדד המחירים לצרכן בשיעור של כ-26 אחוזים, ואילו במדדים אחרים (מחירים סיטוניים של תפוקת התעשייה, מחירי תשומות בנייה למגורים) היתה העלייה תלולה עוד יותר. כזכור, היה קצב עליית המחירים בשנתיים הקודמות בסדר גודל של 11–13 אחוזים. העלייה במדד המחירים לצרכן היתה מהירה מאוד גם בשלושת רבעי השנה שקדמו למלחמה (להלן 1973(9)); עד חודש ספטמבר עלו מחירים אלה בכ-17 אחוזים (בניכוי השפעות העונתיות), המשקפים עלייה שנתית בכ-24 אחוזים.

לוח ו'-1

העלייה הממוצעת במחירי השימושים והמקורות, 1961 עד 1973

ממוצע 1961–65	1970	1971	1972	1973(9)
7.0	7.5	12.5	15.5	18.5
צריכה פרטית				
10.5	8.0	16.5	18.5	17.5
צריכה ציבורית				
8.5	11.0	13.5	16.5	22.0
השקעה גולמית				
8.0	8.5	14.0	16.5	19.0
סך כל השימושים המקומים				
13.0	4.0	15.5	16.0	19.0
יצוא				
8.5	7.5	14.0	16.5	19.0
סך כל השימושים				
11.0	4.0	16.0	21.0	17.5
יבוא				
8.0	9.5	13.5	14.0	20.0
תוצר לאומי גולמי				
8.5	7.5	14.0	16.5	19.0
סך כל המקורות				

* המספרים מעוגלים עד לחמש עשרות. 1973(9) — ינואר — ספטמבר 1973 לעומת התקופה המקבילה אשתקד.
המקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

עליות המחירים בשנה האחרונה הינן מעל ומעבר למה שידע המשק בעבר, כולל תקופות הגיאות הקודמות. יש להדגיש, שבשנת 1973 היה קצב האינפלציה בעולם כולו מהיר יותר משהיה

בעבר, ולדבר זה נודעת השפעה על משק פתוח דוגמת המשק הישראלי. עם זאת נציין, שעלויות המחירים בארצות מערב אירופה ובארה"ב היו בסדר גודל של 8–12 אחוזים בלבד. זאת ועוד, חישובים שנעשו באמצעות מקדמי יבוא הורו על כך, שעלויות המחירים בישראל, שהתחייבו מעליית מחירי רכיבי היבוא (בהנחה של גלגול מלא של ההתייקריות) היו נמוכות בהרבה מעלויות המחירים למעשה.

עובדות אלה מוליכות למסקנה, שההתפתחויות האינפלציוניות ב-1973 היו במידה רבה פרי גורמים כלכליים מקומיים. כידוע, ירדה האבטלה בשנת 1973 לרמה נמוכה חסרת תקדים במשק הישראלי, דבר המלמד על כך שכושר הייצור נוצל עד תום (אין בכך כדי לטעון שבתחומים מסוימים לא נוצרו צוראי בקבוק ועודפי כושר יצור, בשל שינוי בהרכב הביקושים). עובדה זאת, על רקע ההתפתחויות המוניטריות בשנותיים הקודמות, מביאה למסקנה, שההחשה בקצב עליית המחירים בשנת 1973 היתה מעיקרה פרי קיומם של עודפי ביקוש ניכרים. השפעתם המצטברת של עודפי הביקוש מאז תחילתו של התהליך האינפלציוני ב-1970 והתקרבות המשק מדי שנה בשנה לניצול מלא של כושר הייצור שלו התבטאה בהאצה ניכרת במחירים ובגידול עודף היבוא.

ניתוח התפתחויות המחירים של קבוצות שונות של מוצרים ושירותים מצביע על כך, שדירות הינן הקבוצה החשובה שמחיריהן לא עלו בשיעור מואץ בהשוואה לשנת 1972. זאת ועוד, לראשונה מאז 1967 היתה העלייה במחירי הדירות נמוכה מן העלייה במחירי התשומות. עם זאת יש להדגיש, שמגמה זו שוב משתנה בראשית 1974.

בקבוצת המוצרים והשירותים המבוקרים היתה העלייה ב-1973 (9) יותר מכפולה מזו שבאותה תקופה ב-1972 (8.5 אחוזים לעומת 3.8 אחוזים). מעניין להדגיש, שדבר דומה קרה גם לשירותים החופשיים מפיקוח — האצה מ-12 אחוזים ב-1972 (9) לכ-20 אחוזים ב-1973 (9). התפתחות זו הינה משמעותית, שכן בקבוצה זו רכיבי היבוא הינו אפסי והתשומה העיקרית הינה עבודה.

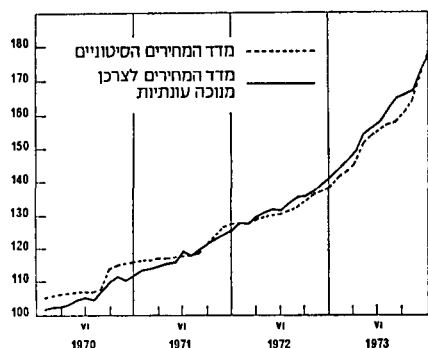
לנוכח עליות המחירים התלולות בחודשים הראשונים של 1973 החליטה הממשלה להנהיג פיקוח מחירים מחמיר, כשהכוונה היתה להרפותו לקראת סוף השנה. המחשבה שמאחורי החלטה זו היתה, שבעצם, מבחינה אובייקטיבית עליית המחירים צריכה להתמתן והימשכותה הינה פרי צפיית: מכאן שייצוב המחירים, אפילו באמצעים אדמיניסטרטיביים, עשוי להביא להחלשתן של צפיות אלה. אולם כפי שכבר צויין, דומה שבהמשך 1973 התקיימו עודפי ביקוש ניכרים כך שהאמצעים מינהליים לא היו יכולים לייצב לאורך זמן את המחירים. מכל מקום, ההתפתחויות בסוף 1973 מונעות מאתנו מלאמת השערה זו.

ברבע האחרון של השנה חלה החשה בקצב עליות המחירים. בפרט יש לציין את העלייה המהירה יחסית במחירי המוצרים והשירותים המבוקרים. קיימת מגמה ארוכת טווח של ירידה במחיר היחסי של הסעיפים המבוקרים, הנעשית משיקולים מוסדיים. לכך יש השלכות כלכליות

בכיוון של הגברת העיוותים בהקצאת מקורות. לעיתוי הנכון של ההעלאות המוסדיות יש חשיבות: בתנאים של אינפלציה של ביקוש עשויה ההחלטה להעלות מחירים כדי להקל ולהחליש את התהליך האינפלציוני.

דיאגרמה 1

מדד המחירים הפיטוניים ומדד המחירים לצרכן
לצרכן מנוכה עונתיות, 1970 עד 1973

ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

מדדי מחירים, 1971 עד 1973

אוקטובר-דצמבר			יולי-ספטמבר			ינואר-ספטמבר			דצמבר לעומת דצמבר			ממוצע לעומת ממוצע			
1973	1972	1971	1973	1972	1971	1973	1972	1971	1973	1972	1971	1973	1972	1971	
9.1	5.6	5.0	4.0	2.6	3.2	15.8	6.4	7.9	26.4	12.4	13.4	20.0	12.9	12.0	מדד המחירים לצרכן
															מדד המחירים לצרכן ללא
8.7	3.7	3.7	3.6	2.4	4.5	16.5	7.9	8.9	26.6	12.0	12.9	19.3	13.1	12.0	ירקות ופירות
															מדד המחירים לצרכן ללא
8.3	3.5	3.7	2.7	1.7	4.4	13.9	5.9	8.7	23.3	9.6	12.7	16.5	11.5	11.9	ירקות פירות ודיוור
															מדד המחירים הסיטוניים
11.1	3.2	4.1	3.6	2.9	3.5	16.6	6.2	5.2	29.6	9.6	9.5	19.1	11.6	9.9	של תפוקת התעשייה
16.2	2.8	0.3	5.3	2.1	7.8	17.9	9.5	15.8	37.0	12.5	16.1	20.0	14.1	12.6	מדד מחירי תשומה בסלילה
															מדדי מחירי תשומה
6.4	2.3	0.2	9.2	3.7	5.2	31.4	14.4	13.1	39.8	17.1	13.3	28.5	16.0	10.5	בבניה למגורים
4.1	-1.9	-0.4	4.0	2.6	10.2	21.1	9.6	14.1	26.1	7.5	13.6	18.0	13.4	12.3	מדד מחירי תשומה בחקלאות

ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

2. הגורמים לעליית המחירים

א. המחירים בתשעת החדשים הראשונים של 1973

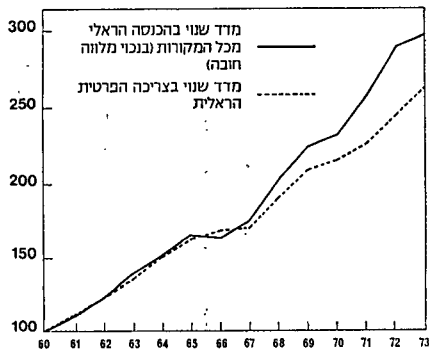
ההאצה שחלה, כאמור, ב־1973, בתהליך האינפלציוני, כפי שהוא מתבטא בעליית המחירים, הקיפה את מרבית המוצרים, השירותים וגורמי הייצור במשק. בתחומים בודדים בלבד היתה עליית המחירים בשיעור דומה לזה של השנה הקודמת.

מדד מחירי התשומות בבניה למגורים (הכולל את שכר העבודה) עלה במשך 1973 (9) בכ־31 אחוזים. העלייה הינה איטת במקצת ללא שכר העבודה. בממוצע ל־1973 (9) בהשוואה ל־1972 (9) היו שיעורי העלייה במדד, הכולל את שכר העבודה, ובוה שאינו כולל את שכר העבודה, דומים. את התגברות קצב עליית מחירי המוצרים והשירותים הסופיים, שהתלוותה להאצה ניכרת עוד יותר במחירי גורמי הייצור (עבודה, השקעות בציוד ובמבנים) וחומרי הגלם, יש להבין על רקע עודפי הביקוש הניכרים, שהתקיימו במשך בשנת 1973, בהמשך למגמה שהחלה מסתמנת כבר ב־1970. סימנים מובהקים לקיומם של עודפי ביקוש ניתן לראות בכך, ששיעור הבלתי מורעס מכלל כוח העבודה היה בשנה זו ברמה נמוכה חסרת תקדים, וכן בכך, שחלה האצה בגידולים של כלל השימושים (למעט יבוא ישיר) בהשוואה לשנה הקודמת. משלימה את התמונה הזאת העובדה, שגם היבוא, הן הישיר לשימושים סופיים והן מוצרי הביניים, עלה בקצב מהיר מאוד (זה העקיף כמתחייב, בקירוב, מן התפוקה, וזה הישיר לצריכה פרטית בשיעור העולה בהרבה על כלל גידול הצריכה הפרטית).

דיאגרמה 2

מדדי השינוי בהכנסה הפנויה הריאלית מכל המקורות והשינוי בצריכה הפרטית הריאלית,

1960 עד 1973

שתי הסיבות העיקריות להיווצרות עודפי הביקוש בשלוש השנים האחרונות היו הגידול הרב בהעברות הסקטור הפרטי מחו"ל ועודפי הביקוש המקומי של הסקטור הציבורי, כשמשקלם היחסי של גורמים אלה משתנה מתקופה לתקופה. גורמים אלה פעלו הן במישורין להגדלת הביקושים הריאליים, והן בעקיפין דרך ההרחבות המוניטריות הגדולות שהתרחשו בגינם. ואמנם, בשנים 1971 ו־1972 היתה ההרחבה המוניטרית מעל ומעבר לגידול האפשרי בתוצר הלאומי². בחלקן זרמו תוספות הגזילות לשוקי ניירות הערך והמקרקעין, ובכך הקלו במקצת על הלחץ בשוקי המוצרים והשירותים.

ואמנם, במהירות במחזור (ביחס לתוצר וביחס לכלל השימושים) כפי שהיא נמדדת, בדרך כלל, חלה ירידת מה בשנתיים אלה. בשנת 1973 (9) היתה ההרחבה המוניטרית בהגדרתה

¹ רוב הדיון יסוב על התקופה מראשית 1973 ועד פרוץ המלחמה באוקטובר. בחלק מהמקרים נשווה את ההתפתחות בכל שנת 1973 בהשוואה לשנים בעבר. אשר לגורמים לעליית המחירים לאחר פרוץ המלחמה נדון להלן בנפרד.

² אינדיקטור מסוים לעודפי הגזילות עשוי להיות הגידול באמצעי תשלום (או בסך הנכסים הכספיים) בנכחי העלייה בתוצר הלאומי הריאלי. על פי זה עלה עודף הגזילות ב־17 אחוזים לשנה בממוצע לשנים 1971—73. לשם השוואה יש לציין שהגידול בעודף הגזילות בתקופת הגיאיות שלפני המיתון היה כ־8% בממוצע שנתי. עודף הגזילות עשוי למצוא את ביטוי בעליית מחירים, בגידול היבוא ובשאר השווקים. כגון נכסי דלא ניידים. לגבי 1971—72 לא התבטא מלוא הגידול בעודף הגזילות בשוק המוצרים והשירותים וביבוא. היתרה, יש להניח, התוספה לעודפי הגזילות שגדלו במשך 1973, וסייעה להרחבה נוספת של הביקוש ב־1973. פירוט רחב על חישובי עודף הגזילות והשתקפותם במחירים, יבוא ושאר שווקים ראה בנספח.

הקונבנציונלית איטית יותר מאשר בשנתיים הקודמות, ועם זאת, חלה החשה ניכרת בקצב עליית המחירים. כמה הסברים אפשריים לכך (א) מנקודת ראותה של התיאוריה הכלכלית יש לייחס את מהירות המחזור של הכסף לכלל היקף העסקות ולא רק לתוצר (או לכל השימושים הסופיים). בשנת 1973 (9) חלה, ככל הנראה, התמתנות מסוימת (או, לפחות, האטה ניכרת בקצב ההתרחבות) בפעילות בשוק המקרקעין. כך שבכלל היקף העסקות היה הגידול נמוך יותר מאשר בתוצר. במלים אחרות, בשנת 1973 (9) חלק גדול יותר מכלל תוספת הנוזלות הופנה לשוק המוצרים. (ב) עם הפיכתה של האינפלציה המואצת לגורם פרמננטי בכלכלה הישראלית, הגדרת הנוזלות טעונה רביזיה על מנת שתהיה משמעותית לצרכי ניתוח כלכלי. ייתכן, ששינוי ההגדרות יביא בעקבותיו גם לשינוי משמעותי במסקנות; ואמנם הכללתן של איגרות חוב בהגדרת הנוזלות משנה באופן משמעותי את תמונת ההתרחבות המוניטרית (ראה דיון מפורט על כך בפרק י"ג). ההתפתחות המואצת במחירים ב-1973 לא פסחה גם על הענפים החשופים לתחרות מיבוא; באלה קיימת תקרה לעליית מחירים פוטנציאלית בשוק המקומי והיא עליית מחיר היבוא בתוספת שיעורי המסים על היבוא. בענפים אלה היתה ההתייקרות ב-18.5 אחוזים מראשית 1973 ועד אוקטובר בהשוואה ל-10 אחוזים במשך התקופה המקבילה ב-1972. האצה זו בעליית המחיר מוסברת בעיקרה בעליית מחירי היבוא. אולם ברור, שבתנאי רפיון בביקוש בשוק המקומי עשוי השינוי במחירים להיות בשיעור נמוך מהשיעור של עליית המחיר הבינלאומי. בתנאים של לחצי ביקוש בשוק המקומי, כפי שהיו ב-1973, נטו מחירי הענפים החשופים לנוע בשיעור דומה לעליית המחירים הבינלאומיים. זאת ועוד, על אף העלייה הרבה במחירי המוצרים המיובאים, חל גידול ניכר בהיקף היבוא.

לוח ו' - 3

מדר המחירים הפיטוניים של תפוקת התעשייה כענפים החשופים ליבוא מתחרה
וכענפים שאינם חשופים ליבוא מתחרה כמרד, 1971 עד 1973
(הבסיס = 1968 = 100.0)

א. המדד

1973		1972		1971	
דצמבר	ספטמבר	דצמבר	ספטמבר	דצמבר	משקל
191.6	172.5	145.6	141.2	128.4	211.1
176.7	157.5	137.3	132.7	125.4	459.3
ב. העלייה או הירידה (—)					
1973		1972		1971	
דצמבר	יולי-ספטמבר	דצמבר	יולי-ספטמבר	דצמבר	יולי-ספטמבר
11.1	2.9	18.5	3.1	3.7	10.0
12.2	3.8	14.7	3.5	3.3	5.8
דצמבר לעומת דצמבר		דצמבר לעומת ממוצע		דצמבר לעומת ממוצע	
1973	1972	1971	1973	1972	1971
31.6	13.4	10.0	21.3	12.4	13.5
28.7	9.5	8.7	18.1	10.9	8.4

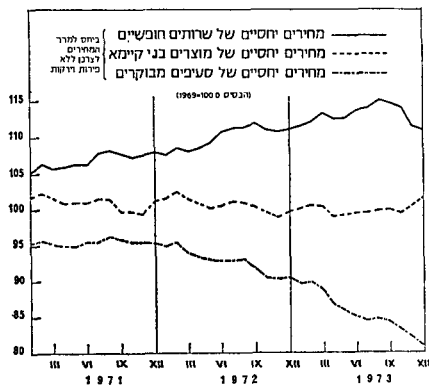
הערות: ענף הוגדר כאן כחשוף ליבוא אם ערך היבוא היה יותר מ-50 אחוזים מערך התוצרת המקומית של אותו ענף בתוספת היבוא. אם ערך היבוא היה קטן מ-50 אחוזים, נחשב הענף ללא חשוף ליבוא. יש לציין, שבמרבית הענפים החשופים רכיב היבוא נע בין 80 ל-100 אחוזים ובמרבית הענפים הלא חשופים — בין 20 ל-0 אחוזים.
המקור: עיבודי בנק ישראל והלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

בעוד תנועת המחירים בענפים החשופים מושפעת במידה רבה ממחירי היבוא, צפוי שענפים, שאינם חשופים לתחרות מיבוא (כלומר ענפים מוגנים), יושפעו במידה מועטה ממחירי היבוא.

דיאגרמה ו-3

מחירים יחסיים של סעיפים נבחרים,
1971 עד 1973

(הבסיס: 100.0 = 1969)

עליית המחירים מוסברת איפוא במידה רבה בהתפתחויות כלכליות פנים משקיות. המחירים בענפים אלה עלו בכ-15 אחוזים ב-1973 (9) בהש-וואה לכ-6 אחוזים בתקופה המקבילה ב-1972; אין ספק, שיש ליחס האצה ניכרת במידה רבה ללחצי ביקוש מוגברים שהתחזקו ב-1973 בהש-וואה ל-1972.

גם בענפים התחרותיים בתעשייה חלה הת-גברות בקצב עליית המחירים. אלו הם ענפים, שדרגת המונופוליציה שלהם נמוכה יחסית, ולכן ניתן לצפות שמחירים יושפע או יותאם במידה רבה ובמהירות יחסית לשינויים בכוחות השוק. הם התייקרו בכ-16 אחוזים במשך ינואר-ספטמ-בר 1973 לעומת פחות מ-8 אחוזים במשך התקו-פה המקבילה ב-1972. בענפים הלא תחרותיים שבהם קיימת רמת מונופוליציה גבוהה יחסית —

לוח ו-4

מדד המחירים הסיטוניים של תפוקת התעשייה בענפים התחרותיים ובענפים הלא תחרותיים,
1971 עד 1973

(הבסיס: 100.0 = 1968)

א. המדד

המשקל במדד	דצמבר 1971	ספטמבר 1972	דצמבר 1972	ספטמבר 1973	דצמבר 1973
ענפים תחרותיים	51.3	128.1	137.8	143.9	180.2
ענפים לא תחרותיים	17.0	122.7	129.0	129.9	161.6

ב. העלייה או הירידה (—)

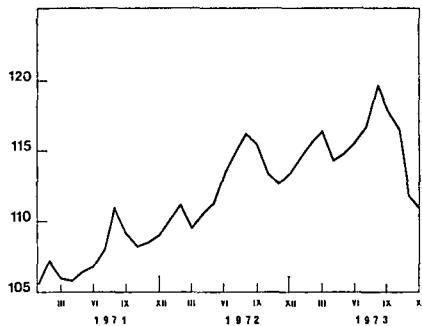
1973			1972		
ינואר-ספטמבר	יולי-ספטמבר	אוקטובר-דצמבר	ינואר-ספטמבר	יולי-ספטמבר	אוקטובר-דצמבר
ענפים תחרותיים	7.6	3.3	4.4	15.8	3.5
ענפים לא תחרותיים	5.1	3.1	1.0	13.3	2.9

ממוצע לעומת ממוצע			דצמבר לעומת דצמבר		
1971	1972	1973	1971	1972	1973
ענפים תחרותיים	9.0	12.5	19.8	12.4	25.2
ענפים לא תחרותיים	8.5	9.7	14.5	6.2	24.0

הערות: התחרותיות הוגדרה על פי מדדי ריכוזיות (דרגת מונופוליציה). תקבוצה הראשונה מייצגת ענפים בעלי ריכוזיות נמוכה יחסית. מדד הריכוזיות מחושב לפי חלקן של סך המכירות של שלושת המפעלים הגדולים בכלל המכירות של כל אותו ענף, אם הענף חשוף ליבוא הובא הדבר בחשבון בחישוב מדדי הריכוזיות.
המקור: עיבודי בנק ישראל והלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

אירעו התייקרויות ניכרות אך פחותות במידה מסוימת מההתייקרות בענפים התחרותיים: מחיריהם עלו בכ-13 אחוזים ב-1973(9). זה נובע, קרוב לודאי, מהפיקוח על המחירים. מוצרי ענפים אלה ניתנים לאיתור בקלות יחסית, ועל כן קשה להם לחרוג מן הפיקוח; עם זאת, אישורים להעלאות מחירים מצד הועדה העוסקת בכך ניתנים לאחר תקופת מה. העובדה שבעליית המחירים היה פיגור מסוים מוכחת על רקע העלייה שחלה בתחום זה לאחר המלחמה (ראה לוח ו'-2).

מדד מחירי השירותים החופשיים מחולק
 במדד המוצרים החופשיים (בניכוי פירות
 ירקות, 1971 עד 1973

מבחינת ההרכב הקיפה עליית המחירים ב-1973 כמעט את כל המוצרים והשירותים. בקצה האחד חלה התייקרות ניכרת למדי במוצרים הבסיסיים, כגון אורז (103 אחוזים) ונפט (95 אחוזים). התייקרות של כ-50 אחוזים חלה בבשר, נקניק, בנזון ודבש. בקצה השני חלו עליות מחירים מתונות יחסית, של כ-10 אחוזים, בחלק מהשירותים המבוקרים, כגון: מס רכוש, שירותי קופ"ח, חינוך בבתי ספר, נסיעות בארץ ונסיעות לחו"ל. כמו כן אירעה התייקרות דומה במוצרים בסיסיים, כגון: לחם, שמן, מרגרינה, גבינה, תה וקפה. יש לציין, שמחירי החלב והביצים נשארו יציבים במשך שנת 1973.

ב. השפעת עליית מחירי היבוא על המחירים המקומיים

בתשעת החודשים הראשונים של 1973 עלו מחירי היבוא בשיעור רב לעומת התקופה המקבילה ב-1972. עליית המחירים הממוצעת ב-1973(9) לעומת 1972(9) הסתכמה ב-21 אחוזים. במיוחד עלו מחירי המוצרים ב-1973(9) לעומת 1972(9): ב-24 אחוזים, ואילו מחירי השרותים עלו ב-11 אחוזים (ראה פרק ג' לוח ג'-1).

עלייה כזו במחירי היבוא ובמיוחד במחירי מוצרי היבוא מהווה לחץ לעליית מחירים בארץ מצד ההוצאות, אולם, כפי שניתן ללמוד מלוח ו'-6, היתה עליית המחירים בפועל גבוהה יותר. לשון אחרת, הלחץ מצד עליית מחירי היבוא לא היה המכריע ועליית המחירים נתקיימה עקב לחצי ביקוש גדולים. מחירי הצריכה הפרטית כולה, המחירים של כל רכיב של הצריכה הפרטית ומחירי ההשקעות והצריכה הציבורית עלו יותר מהמתחייב מעליית מחירי היבוא.

בחישוב העלייה המתחייבת ממחירי היבוא לא נלקחה בחשבון ההשפעה הממתנת של גידול הסובסידיות והורדת שיעורי המכס שאירעו בתשעת החודשים הראשונים של 1973. לא כל עליות מחירי היבוא תורגמו לעליית מחירים מקומית. חלקן, כמו העלייה במחירי מוצרי היסוד, נספג ע"י גדול הסובסידיות למחירי מוצרי יסוד, וחלקן נספג, במידה זו או אחרת, על-ידי הורדת שיעורי המכס בינואר 1973 (במסגרת הליברליזציה) ובפברואר 1973 (כדי להחליש את השפעת פחות הדולר). כן הורדו ב-1973 שיעורי מכס באופן שוטף במקרים שהיו עליות מחירים גבוהות במיוחד בחו"ל. אילו היינו מתחשבים בגורמים אלה היתה עליית המחירים המתחייבת מעליית מחירי היבוא נמוכה יותר. לעומת זאת יש להתחשב בגורמים נוספים לעליית מחירים כתוצאה מעליית מחירי היבוא. בגלל הסדר תוספת היוקר מועלה השכר אוטומטית כאשר עולים המחירים גם אם המקור הוא עליית המחירים בחו"ל. לפיכך עליית המחירים המקומית המתחייבת מעליית מחירים בחו"ל גדולה מזו המופיעה בלוח ו'-6. כמו כן קיימים בוחות כלכליים הפועלים להחזרת חלק הרווחים בהכנסה לאומית כפי שהוא היה לפני תשלום תוספת היוקר. כל המנגנונים האלה הופעלו על ידי העלאת המחירים בחו"ל. אולם ככל שאנו מתרחקים מההשפעה הראשונית קשה

העלייה המתחייבת מעליית מחירי מוצרי היבוא והעלייה בפועל ינואר-ספטמבר
1972 עד ינואר-ספטמבר 1973

הסעיף	סך ההוצאה ינואר-ספטמבר 1973	רכיב יבוא 1972	העלייה המתחייבת מעליית מחירי מוצרי יבוא *	העלייה בפועל
	(מיליוני ל"י, מחירים שוטפים)	(אחוזים)	(אחוזים)	(אחוזים)
סך כל צריכה פרטית **	12,516	22.1	5.2	14.2
מזון משקאות וטבק	4,208	35.0	8.9	18.6
בני קיימא	1,965	48.3	10.4	16.7
מוצרים אחרים	2,619	34.2	7.8	14.7
שירותים ושונות	3,724	10.4	2.3	8.1
השקעות	10,009	43.0	9.7	22.6
צריכה צבורית	7,816	54.6	11.9	18.2

* אופן החישוב: עליית מחירי יבוא של מוצרים שונים הוכפלו ברכיבי היבוא הכוללים (בשער אפקטיבי) של אותם מוצרים וסוכמו בכל שימוש. עליית מחירי היבוא אינה מתורגמת באותו שיעור למחירים מקומיים בגלל קיומם של מכסים ומסי קנייה קצובים. החישוב דלעיל אינו לוקח זאת בחשבון אולם אין בכך כדי לפגוע במסקנות בגלל משקלם הנמוך של המכסים ומסי הקנייה הקצובים.

** לא כולל דיור ומלכ"ר.
מקורות: פורום 1 ו-4, הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. המחלקה לחשבונאות לאומית.
פור 2, עיבודי תשומה תפוקה בנק ישראל.

לבודד את גורמי ההוצאות מגורמי הביקוש. כך, למשל, אם חלק הרווחים חוזר לרמה שלפני העלאת המחירים בתו"ל, כפי שאירע ב-1973(9), התאפשר הדבר למעשה משום שהורחבו אמצעי התשלום.

ג. התפתחות המחירים לאחר מלחמת אוקטובר

בפרוץ המלחמה הואטה במידה ניכרת הפעילות הכלכלית במשק. בעקבות הגיוס הרחב של כוח אדם וצידוד ירד ההצע של מוצרים ושירותים במרבית השווקים. דפוסי הביקוש אף הם נשתנו: חלה התרחבות בתחומים מסוימים והיחלשות באחרים. ההשפעה על המחירים פועלת איפוא משני כיוונים: ירידה בהצע ועלייה או ירידה בביקוש.

בתחומים, שבהם היתה ירידה בהצע במקביל להרחבה בביקוש, ניתן לצפות לעליית מחירים מהירות. עם אלה נמנים ענפי המתכת והאלקטרוניקה — שהביקוש לתוצרתם גדל בעקבות הזמנות מערכת הביטחון. האצה ניכרת נרשמה במחירי מתכת בסיסית — עלייה בשיעור של כ-22 אחוזים במשך הרביע האחרון של 1973 — העלייה הגבוהה ביותר מבין כל ענפי התעשייה. בענפים, שבהם היתה ירידת הצע והיחלשות הביקוש ניתן לצפות לשיעור גידול מתון במחירים. כיוון שלישי של השפעת מחירים הינה עלייה כתוצאה מהחלטות מוסדיות, והשפעות אקסוגניות, כגון עליית מחירי היבוא.

ברביע האחרון של 1973 (הרביע שלאחר המלחמה) הואצה עליית המחירים בשיעור גבוה למדי בהשוואה לעליית המחירים במשך הרביע הקודם. כמו כן היתה העלייה במחירים ברביע האחרון גבוהה מאשר בכל רביע אחר של שנת 1973 — והתופעה אובחנה במרבית התחומים. המחירים לצרכן עלו במשך הרביע האחרון של 1973 בכ-7 אחוזים בהשוואה ל-5 אחוזים ברביע

לוח ו' 6

עליית מחירים של קבוצות מוצרים ושירותים שונים הכלולים במדדי המחירים לצרכן,

1971 עד 1973

דצמבר לעומת דצמבר				1971			1972			1973			המשקל במדד	
1973	1972	1971	ינואר- ספטמבר	יולי- ספטמבר	אוקטובר- דצמבר	ינואר- ספטמבר	יולי- ספטמבר	אוקטובר- דצמבר	ינואר- ספטמבר	יולי- ספטמבר	אוקטובר- דצמבר	המשקל במדד		
200.9	12.9	8.1	12.6	7.6	4.1	4.1	4.8	0.9	3.1	8.8	3.4	3.5	שירותים מבוקרים	
97.1	11.5	2.5	15.6	7.3	6.5	1.4	1.7	1.2	0.7	8.1	0.3	7.0	מוצרים מבוקרים אחרים	
298.0	12.4	6.3	13.6	7.5	4.8	3.2	3.8	1.0	2.4	8.5	2.4	4.6	סך כל הסעיפים המבוקרים	
105.6	17.7	15.0	26.5	5.9	3.9	5.9	11.9	3.4	2.8	20.3	4.3	5.2	שירותים חופשיים	
124.4	11.6	10.1	29.1	6.2	3.4	5.1	7.0	2.2	2.9	16.7	3.8	10.6	מוצרים בני קיימא	
													שאר הסעיפים ללא	
252.3	12.6	10.8	29.7	8.7	3.7	3.5	5.0	1.2	5.5	15.2	1.5	12.6	פירות ירקות ודיוור	
													סך כל המדד ללא	
780.3	12.7	9.6	23.3	8.7	4.4	3.7	5.9	1.7	3.5	12.9	2.7	8.3	ירקות פירות ודיוור	
376.7	12.2	10.6	29.4	7.8	3.6	4.1	5.6	1.6	4.7	15.7	2.3	11.9	מוצרים חופשיים	

הערות: שירותים מבוקרים כוללים: שכר דירה, חשמל ומים, תחבורה וקשר, ביטוח ומסים, שירותי קופ"ת, חינוך (להוציא שיעורים, הרצאות, השתלמויות, ספרים וציוד לימודים) ועזרה בבית. סעיפים מבוקרים אחרים כוללים: דלק, ביצים, חלב ומוצרי חלב, משקאות אלכוהוליים, סוכר, סיגריות, טבק, לחם, דגנים ומוצרי בצק (להוציא ביסקוויטים, עוגות וכו'), מוצרים בני קיימא כוללים: ריהוט, דודי שמש, מכשירי בישול ואפייה בגז, ציוד חשמלי לבית, רדיו פטפון וכו', רכב פרטי. שירותים חופשיים כוללים: שירותים אישיים, שירותי קנייה, שירותים עסקיים, תיקון נעליים, תפירה וחייטות, רפואה פרטית ורפואת שיניים ושירותי הארחה. מוצרים חופשיים מתקבלים ע"י סיכום המוצרים בני קיימא ושאר הסעיפים ללא ירקות, פירות ודיוור. המקור: עיבודי בנק ישראל להלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

הקודם (כל זאת בניכוי השפעות עונתיות). המחירים הסיטוניים של תפוקת התעשייה עלו בכ- 9 אחוזים במשך הרביע האחרון ורק בכ- 4 אחוזים במשך הרביע השלישי של 1973.

סביר להניח, שהשפעת הירידה בביקוש כתוצאה מהמלחמה לא השפיעה ביותר על מהלך המחירים, שכן ניתן היה להניח, שזוהי תופעה חולפת. לעומת זאת נודעה השפעה להחלטות המוסדיות להעלות מחירים — למשל, העלאת מחיר הדלק — ולעליות מחירים בחו"ל, והן תרמו לעליות המחירים הניכרות לאחר המלחמה. ראוי לציין שבמחיר היחסי של השירותים החופשיים ושל הדיור חלה ירידה בתקופה זו. כזכור, דבר דומה קרה ב-1966 ואז היתה התפתחות זו מעיקרה תוצאה של עלייה בהוראות הייצור. יתכן שגם בתקופה זו התרחש תהליך דומה.

3. התפתחות המחירים היחסיים

א. מחירי המוצרים

מחירי המוצרים במדד המחירים לצרכן עלו במשך 1973 בכ- 26 אחוזים לאחר עלייה בשיעור 10 אחוזים במשך 1972. משקלם הכולל מגיע לכ- 55 אחוזים מהמשקל הכללי במדד. קצב עליית מחירים עד למלחמה היה אחיד, פחות או יותר: 3 עד 5 אחוזים במשך כל אחד מהרבעים בשנת 1973. רק במשך הרביע האחרון, בתקופת המלחמה, הרקיע מחירים ועלה בכ- 12 אחוזים. כלומר קרוב למחצית מהעלייה במחירי המוצרים במשך כל השנה התרכזה בתקופה שלאחר פרוץ המלחמה ועד סוף 1973. התפתחות זו אירעה הן במחירים לצרכן של המוצרים החקלאיים והן במחירים לצרכן של המוצרים התעשייתיים. בעיקר יש לציין את מחירי הירקות והפירות הטריים, שהיו גבוהים בממוצע שנתי בכ- 33 אחוזים ב-1973 בהשוואה ל-1972. ב-1972 הם התייקרו בממוצע שנתי ב-9 אחוזים לעומת 1971.

בולטת במיוחד התפתחות מחירי המוצרים המבוקרים, כלומר המוצרים, שמחירים כפוף במידה רבה להשפעת הממשלה, כגון: לחם, חלב, סוכר ודלק. מחיר מוצרים אלו הואץ במידה ניכרת במשך 1973. הם עלו בכ- 16 אחוזים — שיעור הגדול פי שישה משיעור העלייה במחירים במשך 1972. למרות האצה זו מפגרים מחירי המוצרים המבוקרים בשיעור ניכר לעליית רמת המחירים הממוצעת, ויחסית לעליית המחירים בקבוצות מוצרים אחרות (ראה לוח ו'-5). לשם המחשה נציין, שהירידה היחסית במחירים (כלומר ביחס לרמת המחירים הממוצעת) משנת 1969 ועד סוף 1973 הסתכמה ביותר מ-20 אחוזים¹.

לפיגור הרב בעליית מחירי המוצרים המבוקרים, שהוא פרי של מדיניות הממשלה, המתבצעת באמצעות סובסידיות, יש השלכות חשובות להגברת העיוותים בהקצאת המקורות. חלק מהמוצרים המבוקרים מייבאת הממשלה מחו"ל — למשל, חיטה. מחירו הוזל יחסית של מוצר זה (ביחס לעלייה הניכרת במחירים הבינלאומיים) גורם לכך שהשימוש במוצר זה נעשה בזבזני.

היבט אחר, של מחירי המוצרים המבוקרים הינו העיתוי בהחלטה המוסדית להעלות מחירי מוצרים אלו. למותר לציין, שמחיריהם לא נקבעים — בטווח הקצר, לפחות — בהתאם לכוחות הביקוש וההצע אלא לפי עוצמת הלחצים המוסדיים. לטווח ארוך מן הדין להתאים אם מחיריהם לרמת המחירים הממוצעת בשוק או לרמה הקשורה, במידה זו או אחרת, לכוחות השוק, אם המטרה היא לצמצם עד למינימום את העוותים בהקצאת המקורות הנובעת ממחירים לא סבירים. אם ההעלאה במחיר תיעשה כאשר שורר רפיון בביקוש יחזק צעד כזה את הרפיון, לעומת זאת, אם ננקט צעד כזה בתקופה של אינפלציה יהיה בכך כדי למתן את הלחצים האינפלציוניים. מבחינה

¹ מדד המחירים לצרכן עמד על 180 נקודות בסוף 1973 על בסיס 100 = 1969 ואילו מדד מחירי המוצרים המבוקרים עמד על 140 נקודות בלבד לפי אותו בסיס.

זו היו השנים 1972 ו-1973 מועד מתאים להתאמה של מחירי הסעיפים המבוקרים לעלייה המוצעת.

בתקופת המלחמה ברביע האחרון של 1973 עלו מחירי המוצרים המבוקרים ב-7 אחוזים. אם כי עלייה זו פיגרה שוב אחר עליות מחירים בקבוצות מוצרים אחרות, כגון מוצרים בני קיימא, היא הדביקה את העלייה במחירי השירותים החופשיים (ראה דיון לעיל).

מעניין גם לערוך את ההשוואה של התפתחות מחירי המוצרים המבוקרים למוצרים החופשיים, כלומר מוצרים, המושפעים במידה רבה מכוחות השוק. האחרונים עלו בכ-30 אחוזים במשך 1973, כלומר בשיעור כפול מן העלייה של המוצרים המבוקרים. עלייה זו אף הדביקה את עליית רמת המחירים הממוצעת. סייעו לכך לחצי הביקוש שהיו קיימים במשק והעליות הניכרות במחירי היבוא. השוואת מהלך המחירים לצרכן של מוצרי התעשייה למחירים ליצרן, כפי שהם משתקפים במדד המחירים הסיטוניים של תפוקת התעשייה, מראה על קיום הבדלים במוצרים שונים בין שני מחירים אלו. המחיר לצרכן של המוצרים התעשייתיים עלה במשך 1973 ב-26.6 אחוזים בהשוואה ל-29.5 במחיר ליצרן. בענף המזון עלה המחיר לצרכן בשיעור ניכר בהשוואה למחיר

לוח ו' 7

השינויים במחירי המוצרים התעשייתיים — מחירים לצרכן ומחירים ליצרן, 1973

דצמבר לעומת דצמבר		רביע ראשון		רביע שני		רביע שלישי		רביע רביעי	
מחיר ליצרן	מחיר לצרכן	מחיר ליצרן	מחיר לצרכן	מחיר ליצרן	מחיר לצרכן	מחיר ליצרן	מחיר לצרכן	מחיר ליצרן	מחיר לצרכן
26.6	29.5	2.8	5.2	8.4	7.0	2.2	3.6	11.2	11.1
28.5	18.5	4.2	4.7	9.9	8.3	2.6	0.8	9.4	3.7
21.1	20.3	-4.5	1.5	10.4	2.7	-0.9	3.7	15.8	11.1
16.5	33.1	-0.1	5.1	5.5	5.6	-0.6	2.7	11.2	17.3
39.1	46.2	9.1	13.0	7.5	8.4	9.0	8.1	8.8	10.5
23.4	39.0	2.4	7.0	5.5	9.2	2.5	4.4	11.5	13.7
19.5	14.2	4.4	3.2	4.3	2.2	4.1	2.2	5.5	6.0
22.5	30.2	3.4	6.6	4.6	4.1	1.3	4.1	11.8	12.7
37.3	32.4	4.4	5.3	7.3	6.9	3.3	4.3	19.0	12.8

ה מקור : הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

ליצרן (28.5 אחוזים בהשוואה ל-18.5) במוצרים כימיים ונפט עלה המחיר לצרכן ב-37 אחוזים בהשוואה ל-23 אחוזים במחיר ליצרן במשך 1973. לעומת זאת המחיר ליצרן של ציוד חשמלי, מתכת ומכונות ומוצרי עור, גומי ופלסטיקה עלה בשיעור גבוה יותר מהמחיר לצרכן. חלק מסויים של ההבדלים מקורו בשוני בין המשקלות במדדים לצרכן — לבין המשקלות במדדים ליצרן. חלק אחר נעוץ בקיום עודפי מלאי אצל הקמעונאי, הנמכרים במחירים הישנים בו בזמן שהיצרן נדרש להתאמה לשינויים במחירי חומרי הגלם או מחירי היבוא.

כמו כן, ייתכן, שרכיבים אחרים של המחיר הקמעונאי (כגון, הובלה, אריזה) עולים בשיעור

נמוך ממחיר המוצר ברמה הסיטונית. מקרים, שבהם עולה המחיר לצרכן בשיעור מהיר יותר ניתן להסביר, לפעמים, על ידי כן שבמישור הקמעוני התגובה לעלייה בביקוש הינה מידית, בעוד שמחירי המוצר במישור הסיטוני נקבעים עוד בשלב קודם על ידי התקשרויות לטווח ארוך יותר.

ב. מחירי השירותים

מחירי השירותים לצרכן עלו במשך 1973 בכ-18 אחוזים בהשוואה לכ-11 אחוזים ב-1972. ב-1973 (9) הם עלו בכ-13 אחוזים בהשוואה לכ-7 אחוזים בתקופה המקבילה ב-1972. למרות ההאצה במחירי השירותים ב-1973 בהשוואה לשנת 1972 הואטה ההתייקרות בתחום זה בהשוואה להתייקרות כלל המוצרים לצרכן (ראה דיון בסעיף קודם). האטה זו מקורה בהתפתחות, שחלה במחירים לאחר המלחמה. לפני המלחמה היתה התייקרות בשירותים דומה לזו של המוצרים. העובדה שמחירי המוצרים לא פיגרו ואף הדביקו במקצת את עליית מחירי השירותים בתקופה שלפני המלחמה הסתייעה במידה רבה בעליית מחירי היבוא, שהשפיעו יותר על המוצרים מאשר על השירותים מכיוון שרכיב היבוא גבוה יחסית במוצרים. בתנאי אינפלציה של ביקוש ניתן לצפות, בדרך כלל, לעלייה גדולה יותר, במחירי השירותים, אך השפעות מצד הוצאות הייצור (במוצרים) מקוזזות גורם זה. כדבר הזה אירע בעבר לאחר הפיחות או לאחר החלטות מוסדיות של הממשלה להעלות מחירי מוצרים מבוקרים או עליות מחירי יבוא, כאשר התקיימו במשק תנאים של לחצי ביקוש.

ברבע האחרון של 1973 עלו מחירי השירותים ב-4 אחוזים בהשוואה ל-3 אחוזים בתקופה המקבילה ב-1972 כלומר עלייה דומה בשתי התקופות. לעומת זאת מחירי המוצרים עלו בתקופת

לוח 8'

העלייה במחירי הדירות ובמחירי התשומות בבנייה למגורים,
1968 עד 1973

העלייה במחירי התשומות בבנייה למגורים (לעומת התקופה הקודמת)	העלייה במחירי הדירות (לעומת התקופה הקודמת)	
3.5	2.3	ינואר 1968 — ספטמבר 1968
0.8	6.6	יולי 1968 — מארס 1969
1.3	7.0	ינואר 1969 — ספטמבר 1969
2.7	7.3	יולי 1969 — מארס 1970
7.6	10.1	ינואר 1970 — ספטמבר 1970
4.4	7.0	יולי 1970 — מארס 1971
4.9	13.2	ינואר 1971 — ספטמבר 1971
6.8	18.9	יולי 1971 — מארס 1972
8.4	13.7	ינואר 1972 — ספטמבר 1972
8.1	13.7	ינואר 1972 — מארס 1973
16.7	12.3	ינואר 1973 — ספטמבר 1973

ה מקור: הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה.

המלחמה בכ-12 אחוזים. ירידה דרסטית זו של מחירי השירותים יחסית למוצרים בתקופה זו מוסברת במידה רבה בהאטה בביקוש בשווקים אלו בעוד על מחירי המוצרים פועלת השפעת הוצאות הייצור: עליית מחירי יבוא והחלטות הממשלה להעלות מחירי המוצרים השונים הכפופים להשפעתה. נראה, שאינפלציה מצד הוצאות הייצור החלה לתת אותותיה עם פרוץ המלחמה. העובדה שכמות הכסף גדלה על מנת לשמור במידה רבה על אי ירידה בתעסוקה מהמלחמה מחזקת השערה זו.

מחירי הדירור

מחירי הדירות בבעלות פרטית היו גבוהים ב-1973 בכ-26 אחוזים בהשוואה ל-1972. בשנת

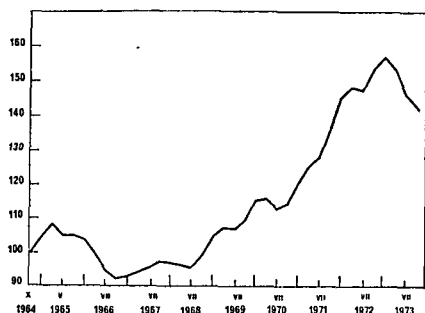
1972 היו מחירי הדירות גבוהים בכ-33 אחוז בהשוואה ל-1971. התפתחות זו במחירי דירות בולטת למדי כשמשווים אותה לשאר המוצרים, השירותים וגורמי הייצור השונים במשק. ברוב הגדול של המוצרים והשירותים התרחשה האצה ניכרת למדי במחירים, ואילו בדירות בבעלות פרטית הואט קצב העלייה במחירים אם כי העלייה הנה בסדר גודל דומה לעליית המחירים הממוצעת.

עם פרוץ המלחמה התחזק עוד יותר התהליך הזה, משמעותו של התהליך הנה התפתחות אינפלציונית שמקורה לאו דוקא בלחצים מצד הביקוש אלא מצד הוצאות הייצור. ואומנם תהליך דומה התרחש, כפי שאפשר להוכיח מדיאגרמה ו-5, כבר בעבר, עם כניסת המשק למיתון ב-1965. אז החלו לרדת מחירי הדירות בהשוואה למחירי התשומות.

דיאגרמה ו-5

היחס בין מחירי הדירות למחירי התשומה
בבנייה למגורים, 1965 עד 1973

(מדד מחירי הדירות מחולק במדד מחירי
התשומות; הבסיס אוקטובר 1964=100.0)

¹ יש להסתייג במידה מסוימת מהשוואה זו מאחר שהתהליך של ירידה יחסית במחירי השירותים לאחר אוקטובר 1973 נבע מתנאים כלכליים של פרוץ מלחמה, בשעה שבמיתון ב-67-1965 נבעה הירידה היחסית של מחירי השירותים מתהליכים כלכליים במשק.